

AXBOROT MATNINING PRAGMALINGVISTIK XUSUSIYATLARI

O'z. D.J.T.U dotsent v.b

U. Y. Dushayeva

Annotatsiya. Ushbu maqolada axborot matnining pragmalingvistik xususiyatlari tahlil qilinadi. Axborot matni o'ziga xos kommunikativ maqsadga ega bo'lib, auditoriyaga ta'sir o'tkazish, uni ma'lum bir yo'nalishda fikrlashga undash va aniq ma'lumot yetkazish vazifalarini bajaradi. Tadqiqotda pragmatika va lingvistika nuqtayi nazaridan axborot matnining strukturasi, stilistik vositalari va muloqot jarayonidagi ro'li ko'rib chiqiladi. Shuningdek, matnning ta'sirchanligi va tushunarligini oshirishga xizmat qiluvchi lingvistik birliklar o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Axborot matni, pragmalingvistika, kommunikativ maqsad, ta'sirchanlik, lingvistik birliklar, stilistik vositalar.

Zamonaviy jamiyatda axborot almashinuvi tezlashib, matnlarning kommunikativ samaradorligi muhim ahamiyat kasb etmoqda. Axborot matnlari ommaviy axborot vositalari, ilmiy maqolalar, biznes hujjatlari va boshqa ko'plab sohalarda keng qo'llaniladi. Ushbu maqolada axborot matnlarining pragmalingvistik xususiyatlari o'rganilib, ularning ta'sirchanligi va tushunarligini belgilovchi omillar tahlil qilinadi.

Bugungi kunda „Pragmatika“ — „Pragmalingvistika“ nomli yangi soha sifatida rivojlanib, o'rganilmoqda va tadqiqotlar olib borilmoqda. Pragmalingvistika tilshunoslikning mustaqil yo'nalishi sifatida o'tgan asrning 70- yillarida shakllandi.

Axborot matni – aniq va tushunarli ma'lumot yetkazish uchun mo'ljallangan matn shakli bo'lib, uning asosiy vazifasi auditoriyani kerakli ma'lumot bilan ta'minlashdan iborat. U quyidagi xususiyatlarga ega:

1. Obyektivlik – haqiqatga mos ma'lumotlarni yetkazish;
2. Tushunarlilik – matnning soddaligi va ravonligi;

3. Ta'sirchanlik – auditoriyani ma'lum bir harakat yoki fikrlashga undash.

Pragmalingvistika til birliklarining qo'llanishi va ularning nutqiy faoliyatdagi ahamiyatini o'rganadi. Axborot matnlari kommunikativ vazifalarni bajarishda pragmalingvistik tamoyillarga asoslanadi. Ushbu matnlarda quyidagi elementlar muhim ro'l o'ynaydi:

1. Apellyativlik – auditoriya e'tiborini jalb qilish;
2. Maqsadga yo'naltirilganlik – matnning konkret vazifaga mosligi;
3. Kontekstga moslashuvchanlik – turli vaziyatlarga mos holda tuzilishi.

Pragmalingvistikaning asosiy maqsadlaridan biri lisoniy imkoniyatlarning nutqiy voqelanishini, ya'ni tilni axborot kommunikatsiya vositasi sifatida o'rganishdir. O'tgan asr oxirlarida antropotsentrik tilshunoslikning yetakchi yo'nalishlaridan biri sifatida maydonga kelgan pragmalingvistikada til egalarining borliqni idrok etishi, olam haqidagi tasavvurlari va uni tilda aks ettirishi, lisoniy tafakkuri, til ko'nikmasi, nutqiy faoliyati, nutq obyekti haqidagi bilimlari, ruhiyati, voqelikka munosabati, kasb-kori, yoshi, gender belgisi kabi nolisoniy omillar bilan bog'liq holda tadqiq etishga jiddiy e'tibor qaratila boshlandi. Pragmalingvistika hozirgi kunga kelib o'rganish ob'yekti, asosiy tushunchalari, terminologik tizimi, nazariy muammolari, maqsad va vazifalarini aniq belgilab oldi. Pragmalingvistikaning tadqiqot obyekti, ya'ni muloqot tizimi tahlili asosini faoliyat nazariyasi tashkil etadi.

Axborot matnining samaradorligi ko'p jihatdan lingvistik vositalarga bog'liq. Uning tarkibiy elementlari quyidagilardan iborat:

- Leksik vositalar – aniq, sermazmun va ommabop so'zlarning ishlatilishi;
- Sintaktik struktura – oddiy va murakkab gaplarning mantiqiy ketma-ketligi;

- Stilistik vositalar – metafora, epitet va boshqa usullar orqali ta'sirchanlikni oshirish.

Axborot matnining ta'sirchanligini oshirish uchun quyidagi usullar qo'llaniladi:

- Oddiy va ravon tilda bayon qilish;
- Vizual elementlardan foydalanish (diagrammalar, jadvallar);
- Qisqa va lo'nda jumlar ishlatish;
- Aktual mavzularni yoritish.

Bundan tashqari, Media matnlarining pragmatik jihatlari ularning auditoriya bilan muloqot qilish qobiliyatida ham namoyon bo'ladi. Har bir matn ma'lum bir auditoriyaga mo'ljallangan bo'lib, uning til uslubi, mazmuni va formatiga qarab shakllantiriladi. Masalan, yoshlar uchun mo'ljallangan matnlar sodda va dinamik bo'lishi mumkin, kattalar uchun esa murakkab va analitik mazmunga ega bo'lishi mumkin.

Bugungi globallashuv davrida media matnlar ijtimoiy, madaniy va siyosiy jarayonlarning ajralmas qismi sifatida maydonga chiqmoqda. Ular nafaqat ma'lumot yetkazish, balki jamiyatdagi qarashlarni shakllantirish, fikrlarni boshqarish va ma'lum bir harakatga undash vazifasini ham bajaradi. Shu bois, media matnlarning pragmatik xususiyatlarini o'rganish nafaqat tilshunoslik, balki kommunikatsiya fanlari uchun ham dolzarb masala hisoblanadi. Ushbu maqolada media matnlarning pragmatik xususiyatlari, ularning maqsadi va auditoriyaga ta'sir qilish usullari tahlil qilinadi. Pragmatika tilshunoslikning amaliy sohasi bo'lib, tilning qanday qo'llanilishi va bu jarayonda kontekst, muallif va qabul qiluvchining ro'li o'rganiladi.

Media matnlardagi pragmatik strategiyalar auditoriyani o'ziga jalb qilish, ularning fikrini shakllantirish va ma'lum bir harakatga undashda muhim rol o'ynaydi. Bunday strategiyalar, avvalo, matn yaratuvchining kommunikativ maqsadlariga xizmat qiladi. Asosiy strategiyalar orasida e'tiborni jalb qilish uchun hissiy va rasmiy usullardan foydalanish, maqsadli auditoriyaga

moslashish, muloqotni soddalashtirish yoki murakkablashtirish, va kontekstga asoslangan ta'sir mexanizmlarini qo'llash mavjud. Media matnlarida pragmatika ma'lumotni nafaqat etkazish, balki auditoriya ongida kerakli kayfiyatni shakllantirish, ular bilan muloqotni interaktiv tarzda tashkil etish orqali matnning ta'sirchanligini oshiradi. Bu jarayonda metaforalar, ta'kidlar, ritorik savollar, hissiy urg'ular va madaniy kodlardan foydalanish asosiy vositalardandir. Shunday qilib, media matnlardagi pragmatik strategiyalar ularning samaradorligi va auditoriya bilan aloqasini belgilaydi.¹

Xulosa qilib aytganda, Axborot matnlari bugungi kunda kommunikatsiyaning asosiy vositalaridan biri bo'lib, ularning pragmatik xususiyatlarini o'rganish muhim ahamiyatga ega. Ushbu matnlarning samaradorligini oshirish uchun lingvistik va stilistik vositalardan unumli foydalanish zarur. Shuningdek, pragmatika tilshunoslikning muhim sohasidir. Bu bizga so'zlar va iboralarning tom ma'nosidan tashqariga qarashga yordam beradi va ma'no muayyan kontekstda qanday tuzilganiga e'tibor qaratishimizga imkon beradi. Boshqa odamlar bilan muloqot qilganda, tinglovchi va so'zlovchi o'rtasida doimiy ravishda ma'no muzokaralari mavjud. Pragmatika bu muzokaraga qaraydi va odamlar bir-birlari bilan muloqot qilganda nimani anglatishini tushunishga intiladi. Pragmatikada odatda kontekstual ma'noga ahamiyat beriladi, bu yerda berilgan kontekstning har qanday boshqa ma'nosi so'zlovchi hamda biror narsani aytmoqchi bo'lgan yozuvchiga ham tegishli. Shu sababli, pragmatika sohasi so'zlovchining yetkazib bermoqchi bo'lgan ma'nosini tushunishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mashrabovna, N. M. (2022). MAIN TYPES OF LANGUAGE POLITENESS. PEDAGOGS jurnali, 20(2), 50-53.

¹ Петров В.В. Философия, семантика, прагматика // Новое в зарубежной лингвистике. Вып. XVI. – М., 1985. – С. 471.

2. Murotovna, Q. M., & Mashrabovna, N. M. (2023). ASAR KOMPOZITSIYASIDA BADIY NUTQ FUNKSIYASI. ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ, 21(4), 123-126.
3. Hakimov M. „O‘zbek pragmalingsvistikasi asoslari”. Toshkent „Akademnashr”, 2013. Bet 176
4. Петров В.В. Философия, семантика, прагматика // Новое в зарубежной лингвистики. Вып. XVI. – М., 1985. - С. 471.